

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора
Берестової Ірини Ерївни на дисертацію
Лаврова Вячеслава Вячеславовича «Перегляд судових рішень за
нововиявленими або виключними обставинами у цивільному судочинстві»,
поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження. Перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами є важливим інститутом цивільного процесуального права, який зазнав значного реформування у результаті прийняття нової редакції Цивільного процесуального кодексу України в 2017 році, що мало на меті підвищення ефективності цивільного судочинства. Сьогодні зазначений вид перегляду характеризується як позаінстанційний та екстраординарний вид перегляду судових рішень, що набрали законної сили. Зважаючи на євроінтеграційний вектор нашої держави та зобов'язання, що виникають у зв'язку із цим, особливої уваги наразі потребує дослідження європейських стандартів справедливого судочинства у контексті п. 1 ст. 6 Європейської Конвенції з прав людини (далі – ЄКПЛ) та практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) щодо застосування цієї статті. Зокрема йдеться про необхідність аналізу цього виду перегляду крізь призму верховенства права та правової визначеності, зокрема такого аспекту останньої, як принцип остаточності судових рішень *res judicata*. Актуальність теми дисертаційного дослідження також пояснюються і практичними проблемами, що виникають під час застосування положень цивільного процесуального законодавства, яке регулює процесуальну форму провадження у справі за нововиявленими або виключними обставинами. Йдеться, зокрема, про суб'єктів, які мають право подавати відповідні заяви до суду, повноваження судів вищих інстанцій за результатами апеляційного та касаційного оскарження судових рішень, ухвалених за результатами перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами, взаємозв'язків між конституційним провадженням і

зазначеним видом перегляду, критеріїв відновлення провадження на національному рівні після ухвалення рішення ЄСПЛ тощо.

Зважаючи на викладене, тематика дисертації Лаврова В.В. є актуальною і практично затребуваною. Саме від правосуддя залежить утвердження принципу верховенства права, збереження демократичних цінностей і високих стандартів суспільного життя. І розглядаючи цю проблему в інструментальному підході – таке забезпечення відбувається через процесуальну можливість перегляду судових рішень за нововиявленими чи виключними обставинами.

Обґрунтованість та новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, що містяться в дисертації. Вивчення змісту дисертації та наукових публікацій автора засвідчують достатній рівень компетентності здобувача у ключових питаннях обраної теми; обґрунтованість його підходів до визначення мети, завдань, об'єкта, предмета, структури та методів дослідження.

Положення, висновки та пропозиції, представлені у дисертації, визначаються належним рівнем їх обґрунтованості та системності викладення, що свідчить про високий рівень підготовки здобувача та значний здобутки у самостійному науковому пошуку. Окремо слід відзначити добротну структуру роботи, що складається із анотації, вступу, двох розділів, що охоплюють 8 підрозділів, висновків, списку використаних джерел.

Анотація в стислій формі відображає основні тези дослідження та викладена українською та англійською мовами, доповнена переліком публікацій здобувача, у яких висвітлено основні результати дослідження. *Вступ* містить обґрунтування вибору теми дослідження, охарактеризовано ступінь наукової розробленості, зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету дослідження, окреслено поставлені завдання наукового пошуку, сформульовано об'єкт і предмет дослідження, описано використані методи, емпіричну базу, висвітлено наукову новизну отриманих результатів, зазначено про особистий внесок здобувача й інформацію щодо апробації матеріалів дисертації. *Перший розділ* дисертації «Концептуальні підстави перегляду

судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами та його місце в системі перегляду переглядів судових рішень у цивільному судочинстві» дозволяє окреслити загальний теоретичний підхід автора до розуміння сутності та значення перегляду судових рішень за нововиявленими та виключними обставинами у системі переглядів судових рішень з точки зору історичної, компаративістської та загальнотеоретичної перспективи, а також крізь призму міжнародних стандартів права на справедливий судовий розгляд у цивільному судочинстві відповідно до положень п. 1 ст. 6 ЄКПЛ. *Другий розділ* дисертації «Структурно-функціональна характеристика перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами» має більш практичне спрямування, адже у ньому розкриваються конкретні прикладні питання, що виникають у судовій практиці під час перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами, зокрема, йдеться про розрізнення нововиявлених та виключних обставин як самостійних підстав для перегляду судових рішень, виокремлення їх істотних ознак та умов застосування, визначення належних суб'єктів та об'єктів оскарження, а також належного суду, оцінку ефективності національної моделі провадження за нововиявленими або виключними обставинами з точки зору темпоральних характеристик, процесуальної форми тощо.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях. Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація є оригінальним дослідженням перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами у цивільному судочинстві як екстраординарного і позаінстанційного перегляду судових рішень, що набрали законної сили, у контексті європейських стандартів права на справедливий судовий розгляд, закріплених у п. 1 ст. 6 ЄКПЛ та практиці ЄСПЛ. Основними науково-теоретичними і практичними результатами дослідження, що зумовлюють його новизну слід визнати наступні.

У дисертації, вперше в науці цивільного процесуального права, сформовано авторську теоретичну конструкцію перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами у цивільному судочинстві, що за своєю сутністю у структурно-функціональному вимірі характеризується як самостійне провадження цивільного судочинства, і має такі конститутивні ознаки: а) екстраординарність, яка полягає у тому, що зазначений вид перегляду є переглядом судових рішень, які набрали законної сили, який можливий лише за наявності прямо визначених в законі істотних підстав, сформульованих із дотриманням вимог до якості закону, що виключає можливість свавільного втручання у права та свободи людини і громадянина; б) позаінстанційний характер; в) легітимність, що має оцінюватися в контексті принципів верховенства права, зокрема таких його складових, як правова визначеність і *res judicata*; г) відповідність мінімальним гарантіям права на справедливий судовий розгляд (п. 1 ст. 6 ЄКПЛ) тією мірою, якою ці гарантії не суперечать сутності відповідного перегляду (с. 7, 42–43 дис.).

Також за результатами аналізу зарубіжного законодавства автором вперше виокремлено три доктринальні моделі провадження за нововиявленими або виключними обставинами: а) консолідовану, в якій етап встановлення нововиявлених або виключних обставин і етап власне перегляду судового рішення не диференційовані в процесуальному законодавстві; б) послідовну, яка передбачає виокремлення таких етапів, як: і) встановлення факту наявності або відсутності нововиявлених обставин і скасування судового рішення, ii) власне перегляд цивільної справи повністю або частково з урахуванням нововиявлених або виключних обставин; в) дискреційну, відповідно до якої за загальним правилом перегляд відбувається за правилами послідовної моделі, однак за умови, що характер нововиявлених або виключних обставин дозволяють переглянути справу в тому ж судовому засіданні і сторони не заперечують проти цього, обидва етапи мають місце в одному судовому засіданні (с. 8, 186, 193 дис.).

В контексті дослідження міжнародних стандартів права на справедливий судовий розгляд відповідно до п. 1 ст. 6 ЄКПЛ та практики ЄСПЛ визначено, що перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами пов'язаний із необхідністю дотримання балансу між правовою визначеністю, зокрема такою її складовою, як остаточність судових рішень *res judicata*, і правом особи на доступ до суду у процедурах перегляду судових рішень з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів осіб без надмірного формалізму та процесуального пуризму, і це автором справедливо визначається як важливий аспект реалізації основоположного принципу верховенства права (с.6, 30-47 дис.)

У цьому контексті також обґрунтовано, що обґрунтовано, що гарантії права на справедливий судовий розгляд (доступ до суду, розумний строк судового розгляду, вмотивованість судового рішення, рівноправність сторін і змагальність судового процесу, незалежність і безсторонність суду, встановленого законом, публічність судового розгляду тощо) поширюються на перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами тією мірою, якою це не суперечить самій сутності цього перегляду, тому такі гарантії можуть бути обмежені з урахуванням принципу пропорційності, а їх обсяг є прямо похідним від обсягу гарантій, які надаються судом тієї інстанції, яка здійснює зазначений вид перегляду у конкретній справі.

Автор, вперше в цивільному процесуальному праві, виходячи з природи перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами, виокремлює дві його функції: а) загальну, яка полягає у забезпеченні реального, а не ілюзорного судового захисту із дотриманням міжнародних стандартів цивільного судочинства у ситуаціях, коли наявні істотні порушення під час первісного розгляду справи, які унеможливають залишення за судовим рішенням статусу *res judicata*; б) субсидіарну, яка полягає у виконанні міжнародних зобов'язань, які взяла на себе Україна у світлі необхідності забезпечення *restitution in integrum* у випадках, коли держава допустила

порушення конвенційних прав і на національному рівні необхідне вжиття заходів індивідуального характеру (с. 9, 43, 47, 64 дис.).

Важливим з позиції розвитку науки цивільного процесуального права є пропозиція автора розрізняти нововиявлені та виключні обставини як підстави для перегляду, виходячи із наявності/відсутності судової помилки в суб'єктивному значенні при первісному розгляді справи, відповідно до чого перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами розглядається як такий, що не пов'язаний із виправленням судових помилок у судовому рішенні, а перегляд судових рішень за виключними обставинами спрямований на виправлення помилки у діях судді, що свідчить про незаконність судового рішення, водночас екстраординарний характер такої помилки, що пов'язаний із необхідністю поновлення *restitution in integrum* для заявника, передбачає необхідність встановлення особливого порядку її виправлення (с.94-95 та інш.).

Заслуговує на увагу також висновок автора про субсидіарний характер перегляду судових рішень з підстави, передбаченої п. 2 ч. 3 ст. 423 ЦПК, стосовно конвенційного механізму захисту прав, з огляду на що такий перегляд є можливим не у всіх без винятку випадках визнання ЄКПЛ порушення Україною міжнародних зобов'язань, а лише у тих, які вимагають вжиття заходів індивідуального характеру, не пов'язаних із присудженням справедливої сатисфакції, для відновлення *restitutio in integrum* (с. 10, 80, 192 дис.).

Цікавим та обґрунтованим з точки зору юридичної техніки і єдності процесуальної форми є висновок про доцільність спільної законодавчої регламентації провадження за нововиявленими і виключними обставинами у цивільному судочинстві, на підставі чого у загальному механізмі правозастосування виокремлено п'ять рівнів правового регулювання порядку розгляду справи у відповідному виді провадження, а саме: а) загальні правила цивільного судочинства; б) правила спрощеного позовного провадження; в) правила розгляду справи у суді тієї інстанції, де переглядається справа (суду першої, апеляційної чи касаційної інстанції); г) загальні правила перегляду

судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами; д) спеціальні правила перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами, закріплені для такої підстави, як визнання міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань (п. 2 ч. 3 ст. 423 ЦПК).

Крім того, на окрему згадку заслуговує запропонований на основі аналізу міжнародного досвіду розподіл видів перегляду судових рішень на інстанційні і позаінстанційні з точки зору його обґрунтування не суто організаційним критерієм, однак і з урахуванням функціональної характеристики діяльності суду в межах того чи іншого виду перегляду, відповідно до чого автор виокремлює: 1) інстанційні види перегляду судових рішень, зокрема апеляційний і касаційний перегляд, завданням яких є виправлення помилок судів нижчих інстанцій та перевірка судових рішень на законність та/або обґрунтованість; 2) позаінстанційні види перегляду судових рішень, що вимагають повторного розгляду справи в певній частині або повністю через наявність підстав, що прямо визначені в законі, під час яких суд здійснює самоконтроль за своєю діяльністю, до яких належать перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами, перегляд заочного рішення, процедура скасування судового наказу. Такий погляд на окреслену проблематику є новим і таким, що має перспективи з точки зору розвитку теоретичних положень щодо системи переглядів судових рішень.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методології наукової діяльності. Мета дисертаційного дослідження – комплексне розкриття теоретичних засад і порядку застосування судами норм Конституції України як норм прямої дії з огляду на наявну практику судів адміністративної, господарської і цивільної юрисдикцій та вироблення на цій основі висновків, практичних пропозицій і конкретних рекомендацій для ефективного судового захисту прав приватних осіб – досягнута. При цьому достатньою мірою у роботі виконані всі сформовані і поставлені для автора сім

наукових завдань (с. 5–6 дис.). У зв'язку з цим можна зробити висновок про те, що поставлені у роботі наукові завдання виконано, а дисертант опанував необхідні для наукового ступеня доктора філософії кваліфікаційні компетенції.

Обґрунтованість дисертаційного дослідження додатково підтверджується достатньою кількістю використаних наукових джерел, а також значною кількістю використаних рішень ВС та практики ЄСПЛ. Основні положення дисертації відбиваються у трьох статтях, опублікованих у виданнях, включених до переліку фахових видань, а також 3 тезах конференцій та круглих столів, що засвідчують апробацію результатів дослідження відповідно до нормативних вимог.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження полягають у тому, що вони можуть бути використані: а) у науково-дослідній сфері – для вдосконалення розвитку сучасного стану доктрини цивільного процесуального права, а саме для подальшої розробки проблем системи перегляду судових рішень у цивільному судочинстві загалом та перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами зокрема у світлі міжнародних стандартів права на справедливий судовий розгляд; б) у правотворчій діяльності – для вдосконалення законодавчого регулювання процесуальної форми провадження за нововиявленими або виключними обставинами у чинному ЦПК; в) у правозастосовній діяльності – для вдосконалення судової практики під час перегляду судових рішень за нововиявлених та виключних обставин; г) у навчально-методичній роботі – при викладанні та підготовці підручників, навчально-методичних посібників та методичних рекомендацій з навчальних дисциплін “Цивільний процес”, “Перегляд судових рішень у цивільному судочинстві”, “Право на справедливий судовий розгляд в цивільних справах”.

Дискусійні положення та зауваження. Підкреслюючи на достатньо високому теоретичному рівні наукової роботи та обґрунтованість запропонованих у дисертації практичних рекомендацій, вважаю за потрібне звернути увагу разової спеціалізованої вченої ради на певні спірні положення дослідження, а також поставити наступні запитання дисертанту:

1. У своїй роботі дисертант провів досить ґрунтовний аналіз історії становлення та розвитку законодавчого регулювання перегляду судових рішень за нововиявленими та виключними обставинами (підрозділ 1.1 дисертації). За результатами цього дослідження автором було зроблено висновок, що перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами характеризується своєю правонаступністю у різних кодифікаціях радянського періоду та редакціях ЦПК України 2004 року, однак перегляд судових рішень за виключними обставинами у сучасному розумінні історично входив до різних видів проваджень та процедур цивільного судочинства у різні періоди.

У зв'язку з цим, пропонується на захисті дисертанту додатково пояснити свою авторську думку з приводу (а) причин наведених закономірностей, а також (б) розкрити доцільність подальшого реформування зазначеного виду перегляду.

2. Дисертантом було приділено багато уваги аналізу застосовності міжнародних стандартів права на справедливий судовий розгляд у контексті вимог п. 1 ст. 6 ЄКПЛ та практики ЄСПЛ до провадження у справі за нововиявленими або виключними обставинами. Дослідження велося у двох аспектах: по-перше, загальна застосовність вимог п. 1 ст. 6 ЄКПЛ до зазначеного виду провадження, по-друге, особливі стандарти застосовності гарантій права на справедливий судовий розгляд до провадження на національному рівні після ухвалення рішення ЄСПЛ про порушення Україною своїх міжнародних зобов'язань відповідно до ЄКПЛ та протоколів до неї (перегляд з підстави, передбаченої п. 2 ч. 3 ст. 423 ЦПК України). У зв'язку із цим, на захисті потребує висвітлення питання з приводу того, чи бачить автор певні особливості застосування гарантій права кожного на справедливий судовий розгляд на національному рівні з огляду на повторні рішення ЄСПЛ проти України, зокрема рішення ЄСПЛ у справі *Bochan v. Ukraine № 2*.

3. Наступне питання виникає, зважаючи на об'єктивний взаємозв'язок між проведеним конституційним провадженням і подальшим здійсненням цивільного провадження за виключними обставинами. У дисертації можна

побачити (але не повною мірою концентровано в авторських висновках) судову практику Верховного суду з приводу відновлення і порядків відновлення цивільних проваджень після розгляду КСУ питання, яке вже було завершено в порядку цивільного судочинства. А вона, судова практика, сьогодні є і неоднорідна.

У зв'язку з цим виникає питання такого плану: якщо дивитися кореляцію процедур конституційного провадження і подальший перегляд судових рішень за виключними обставинами з підстави за п. 1 ч. 3 ст. 423 ЦПК України, до якої позиції за наявною судовою практикою Верховного Суду пристає автор у зазначеній категорії справ, і яке його бачення з приводу подальших напрямків удосконалення судової практики в частині формування її подальшої єдності.

4. Спірним видається висновок автора про природу перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами як такого, що спрямований на виправлення судової помилки, принаймні у разі перегляду судових рішень з підстави, передбаченої п. 1 ч. 3 ст. 423 ЦПК України, адже на момент розгляду справи застосовні судом положення є конституційними. Мені видається, що все ж такі відсутні обґрунтовані підстави говорити про незаконність та/або необґрунтованість судового рішення за результатами первісного розгляду справи у цьому випадку. Можливо на захисті дисертант надасть додаткові пояснення чи аргументи на користь власної позиції.

Утім, висловлені зауваження загалом мають дискусійний характер, та не знижують рівень рецензованого наукового дослідження. Вони мають на меті запрошення дисертанта до наукової дискусії та продовження наукових пошуків у досліджуваній сфері. Теоретичні результати та наукові положення дисертації характеризуються цілісністю змісту та направлені на вирішення важливого наукового завдання, яке полягає у наданні комплексної структурно-функціональної характеристики перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами у цивільному судочинстві як екстраординарного позаінстанційного виду перегляду судових рішень, що набрали законної сили, а

також формулювання пропозицій та рекомендацій щодо змін до національного цивільного процесуального законодавства і нових підходів практики національних судів з урахуванням конвенційних гарантій права на справедливий судовий розгляд в контексті п. 1 ст. 6 ЄКПЛ. Поставлене завдання вдало реалізоване в роботі, що свідчить про особистий науковий внесок автора у науку цивільного процесуального права.

Висновок. Дисертація виконана на високому теоретичному рівні, матеріал дисертації викладений послідовно, висновки є достатньо обґрунтованими та характеризуються новизною. За своїм змістом і спрямованістю дисертація Лаврова В.В. відповідає спеціальності 081 «Право». Дисертація є самостійною завершеною роботою, яка відповідає встановленим вимогам, у ній відсутні порушення академічної доброчесності, зокрема ознаки плагіату, фабрикацій та фальсифікацій. Зважаючи на вищезазначене, можна зробити висновок, що дисертація «Перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами у цивільному судочинстві» відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а Лавров Вячеслав Вячеславович заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

ОПОНЕНТ

Головний науковий співробітник відділу
Проблем приватного права НДІ приватного
права і підприємництва імені академіка

Ф. Г. Бурчака НАПрН України
доктор юридичних наук, професор
заслужений юрист України

Ірина Берестова
засвідчено

Тетяна Поговчук
секретар

Ірина Берестова
Ірина БЕРЕСТОВА

Тетяна Поговчук